

ПРЕЗИДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

19.10.2022

м. Київ

№ 312

Культурно-колоніальна спадщина Росії
в українському кінематографі: проблеми подолання

Заслухавши та обговоривши доповідь керівника сектору кіномистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України члена-кореспондента НАМ України С.В.Тримбача, Президія НАН України констатує, що події російсько-української війни кардинальним чином вплинули на характер і роль української культури в усіх сферах суспільного життя, на употужнення її інформаційно-пізнавального наповнення, посилення україноцентричності її контенту, осмислення культури не лише з погляду її естетично-етичних імперативів та освітньо-виховних функцій, але і в контексті ідеологічно-сутнісного спрямування, ідентифікаційного потенціалу.

Ці процеси відбуваються не лише в академічних середовищах, державно-управлінських структурах й навчально-педагогічних установах різних рівнів, але охоплюють також найширші кола митців та творчої інтелігенції, виливаються на дискусійні майданчики громадянського суспільства. Ключовими постулатами, що детермінують зміст та спрямованість сьогоденних культурологічних дискурсів, стали питання ставлення до постколоніальної (імперської, радянської, російської) спадщини, обговорення проблем доцільності та легітимності її присутності в українському культурно-інформаційному просторі, неприйнятності її репродукування у сучасних екранних мистецтвах та медіа-ресурсних системах, у практиках культурного повсякдення. Це однаковою мірою стосується усіх жанрів та видів культурної спадщини – від музичної, образотворчої, літературно-драматичної до широкого розмаїття сучасних екранно-сценічних мистецтв. Чи не центральне місце тут посідає російська постколоніальна кінематографічна спадщина як найбільш ефективний маніпулятивний засіб, що моделює не лише шкалу суспільних вартостей, а й специфіку ідентифікаційних практик.

Свідченням подібних культурологічних трансформацій та відповідних суспільних настроїв є як розроблення відповідної правової бази, що регламентує функціонування і розвиток сучасної української культури, її очищення від москвоцентричних стереотипів та імперативів (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора», проєкт Закону України «Про деколонізацію гуманітарної сфери України», реєстраційний № 7721 від 01.09.2022), так і створення численних україноорієнтованих громадських об'єднань кіномитців, акторів, які обстоюють ідеї вилучення російської кінопродукції з українського культурного простору.

Кіно, екранна культура України в цілому є одним із найважливіших чинників, який системно використовувався і використовується РФ задля ствердження цінностей – через відповідні наративи і комплекси ідеологічно орієнтованих образів та символів. Нинішній політичний режим у РФ багато в чому відтворює механізми ставлення до кіномистецького продукту, вироблені за часів сталінізму. Йдеться, зокрема, про використання аудіовізуальної культури як інструменту політичної влади. Саме через культуру і продуковані нею наративи російська влада стверджує власний образ, який і транслюється для споживання масовою аудиторією. Радянський кінематографічний продукт щодо висвітлення подій Другої світової війни демонстрував антиукраїнську налаштованість і потрактування образу українців як запродавців, зрадників. Продукований російською радянською кінематографією образ Росії та росіянина мав не лише легітимізуватися як взірець, але й культивуватися в неросійських (зокрема й в Україні) республіках як найвища державна і моральна цінність для формування нової спільноти – радянського народу.

У пострадянські часи російське кіно продовжувало експлуатувати карикатурні образи українців як носіїв архаїчної, немодерної культури, як «недорозвинутих росіян». Новацією цієї доби стало підвищення градусу ненависті до всього українського, особливо до українців, які не побажали стати частиною «русского мира», обстоюючи власну ідентичність (до прикладу, фільми «Брат-2» О.Балабанова, «Крим» О.Піманова).

Однак попри відсутність культурних кордонів і безпрецедентне засилля російського кінематографічного продукту, ігнорування деякими представниками української влади проблем формування української ідентичності та україноцентричності як альтернативних імперативів російській постколоніальній спадщині все ж таки відбувся кардинальний злам у суспільній свідомості та національному культурно-інформаційному просторі. Упродовж останніх років постало нове покоління кінематографістів, яке сповідує і екранно програмує нові цінності, належність до європейської цивілізації. З особливою силою

і виразністю це віддзеркалено у творчості режисерів і сценаристів Олесь Саніна («Мамай», «Поводир»), Мирослава Слабошпицького («Плем'я»), Романа Бондарчука («Вулкан»), Тараса Ткаченка («Гніздо горлиці», «Чорний ворон»), Валентина Васяновича («Атлантида», «Відблиск»), Наталі Ворожбит («Спіймати Кайдаша», «Погані дороги»), Нарімана Алієва («Додому») тощо. Ці та інші кіномитці не просто заперечують російськоорієнтовану кінодоктрину, а й опановують частину національного кінопрокату, витворюючи виразну європоцентричну картину українського світосприйняття та національної ідентичності.

Питання історії та розвитку українського кіномистецтва, осмислення його змісту в контексті стандартів сучасного європейського кінопродукту, розроблення проєктів впровадження україноцентричних зразків у вітчизняний культурно-інформаційний простір стали центром дослідницької уваги науковців сектору кіномистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України. Зазначена проблематика відбилася зокрема в 2-му і 3-му томах «Історії українського кіно» (за редакцією академіка НАН України Г.Скрипник), «Українському словнику-довіднику екранних медіа» (О.Рутковський), енциклопедії «О.Довженко: між тоталітаризмом і національною ідеєю» (відповідальний редактор – академік НАН України Г.Скрипник), монографіях «Смислоутворення в кінематографі: жанрові механізми» та «Жанрові механізми смислоутворення в артхаузному та мейнстрімовому кіно» (автор обох – Л.Кульчинська), «Іван Миколайчук. Містерії долі» та «Богдан Ступка. Метаморфози» (автор обох – С.Тримбач), «Польоти уві сні та наяву» (С.Тримбач, Л.Новікова та ін.), «Мелодраматизм в українській екранній культурі» (Т.Журавльова), підручнику «Медіаосвіта і медіаграмотність» (редактори-упорядники В.Іванов та О.Волошенюк), посібнику «Практична медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін» (О.Волошенюк), численних збірках документів, як-от «Протоколи правління Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ) (1922–1930)» (упорядник – Р.Росляк), «Довженко без гриму. Листи, спогади, архівні знахідки» (упорядники – С.Тримбач, В.Агеєва) тощо.

З метою підвищення ролі вітчизняного кіномистецького продукту в сучасних націоідентифікаційних та державно-консолідаційних процесах науковці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України впроваджують широку культурно-пізнавальну програму заходів у теле- та радіоефірі (щотижнева авторська програма С.Тримбача «Територія кіно», регулярні виступи на провідних телеканалах С.Тримбача, О.Волошенюк, Л.Новікової, Л.Кульчинської та ін.)

Разом з тим у сучасних умовах необхідно розширити спектр досліджень у галузі кінематографії з урахуванням як досвіду вітчизняного кінопроцесу, так і осмисленням кращих здобутків світової кінематографії, започаткувавши серію монографій з історії зарубіжних екранних мистецтв та довідників, присвячених провідним світовим кінематографічним центрам, а також кадрово употужнити кіномистецтвознавчий підрозділ Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України (зокрема шляхом підготовки фахівців вищої кваліфікації – докторів наук).

З огляду на окреслену проблематику у сфері вітчизняного кіномистецтва Президія Національної академії наук України постановляє:

1. Доповідь члена-кореспондента НАМ України С.В.Тримбача взяти до відома.

2. Відділенню літератури, мови та мистецтвознавства НАН України до кінця поточного року:

2.1. У співпраці з Міністерством культури та інформаційної політики України, Міністерством освіти і науки України, Державним агентством України з питань кіно підготувати для Кабінету Міністрів України пропозиції щодо розроблення програми розвитку аудіовізуальних мистецтв в Україні на період до 2030 року.

2.2. У співпраці з Національною академією мистецтв України розробити:

– план заходів щодо пошуку унікальних вітчизняних втрачених фільмів у зарубіжних архівах та музеях, а також підготувати пропозиції щодо створення національного музею екранних мистецтв;

– пропозиції стосовно міжвідомчої програми підготовки фахівців-кінематографістів (сценаристів, режисерів, акторів) та науковців-кінознавців.

3. Установам Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України активізувати культурно-популяризаторську діяльність й розширити спектр засобів для розвінчування і витіснення російського імперського кінематографічного продукту у вітчизняних ЗМІ та інших суспільних сферах.

4. Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України (академік НАН України Г.А.Скрипник):

4.1. Продовжити фундаментальні дослідження та підготовку й опублікування монографій, довідників, словників, енциклопедій з історії та сучасного стану української кінематографії, зокрема до 2024 року оприлюднити колективну монографію «Культурна колоніальна спадщина Росії в українському кінематографі: проблеми подолання», праці «Популярна історія українського кіно: 1896-2021» (С. Тримбач) та «Міжнародна кінофестивальна мережа» (Л. Новікова), «З історії архівної справи українського кінематографу» (Р. Росляк), а також 1-й том «Історії українського кіно» та 2-гу книгу першого тому енциклопедичного кінословника «Між тоталітаризмом і національною ідеєю».

4.2. Активізувати підготовку науковців-кінознавців через аспірантуру та докторантуру.

4.3. З метою поглиблення процесів осягнення сучасних вітчизняних кінематографічних здобутків продовжити започаткований в інституті цикл круглих столів на тему: «Українське кіномистецтво: здобутки і актуальні проблеми розвитку».

5. Контроль за виконанням цієї постанови покласти на Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України (академік НАН України Г.А.Скрипник) та Науково-організаційний відділ Президії НАН України.

Президент
Національної академії наук України
академік НАН України

В.о.головного вченого секретаря
Національної академії наук України
академік НАН України

Анатолій ЗАГОРОДНІЙ

Вячеслав БОГДАНОВ